

บทวิจารณ์หนังสือ
เรื่อง พุทธศาสนานิกายเซน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์
เขียนโดย ศ.ดร. สมภาร พรหมทา

พระมหาธีระยุท เขมธมโม (ปราชญ์นิวัฒน์)
Phramaha Theerayuth Khemadhammo (Pratniwat)
สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
Graduate School,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

๑. บทนำ

หนังสือ “พุทธศาสนานิกายเซน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” เล่มนี้ เป็นงานเขียนของ ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา จัดเป็นหนังสือประเภทเชิงวิเคราะห์พุทธปรัชญานิกายเซน ก่อนได้รับการตีพิมพ์ครั้งที่ ๓ ปี ๒๕๔๖ พิมพ์ที่สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จากเดิมชื่อว่า “พุทธศาสนานิกายเซน” ซึ่งมีเนื้อหาหนักไปในที่ชนะพุทธปรัชญาเถรวาทตามแนวคิดของตน จึงได้ปรับปรุงเนื้อหาตามคำแนะนำจากผู้ตรวจคุณภาพของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้มีเนื้อหาเชิงวิเคราะห์เพื่อนำเสนอตามแนวคิดของ ‘เซน’ ให้ได้มากที่สุด โดยผ่านมุมมองเชิงวิเคราะห์วิจารณ์ฝ่ายเถรวาทอย่างเป็นระบบ ตามที่ได้กล่าวในคำนำพิมพ์ครั้งแรกว่า “...การเขียนงานในลักษณะนี้ ผู้เขียนมีจุดมุ่งหมายจะให้เราตรวจสอบแนวคิดของเซน บ้านเรารับเอาหลักคำสอนของเซนมาเป็นเวลานานพอสมควรแล้ว แต่ในระหว่างนี้ดูเหมือนจะยังไม่มีใครหยิบยกเอาแนวคิดของเซนมาวิเคราะห์วิจารณ์อย่างจริงจังและเป็นระบบจะมีบ้างก็แต่งานเสียดสีนิกายเซนอย่างมีอคติ หรือไม่ก็เป็นงานที่หยิบยกเอาเฉพาะด้านที่ตนเองชื่นชมในนิกายเซนมาเผยแพร่”

หนังสือ พุทธศาสนานิกายเซน เล่มนี้ มีเนื้อหาแฝงด้วยหลักการวิชาปรัชญา การนำเสนอแยกเป็นบทๆ รวม ๔ บท แต่ละบทเรียงเนื้อหาบทที่ ๑ ว่าด้วย บทนำ : ข้อพิจารณาทั่วไปเกี่ยวกับพุทธศาสนานิกายเซน ที่แสดงปัญหาพุทธศาสนาแตกแยกเป็นพุทธนิกายเซนกับเถรวาท บทที่ ๒ ว่าด้วย มนุษย์ โลก และจักรวาล โดยวางแนวคิดหลักปรัชญาที่ว่าด้วยมนุษย์ โลก และจักรวาล ที่มีข้อถกเถียงกันมานาน นำมาได้แย้งระหว่างมุมมองนิกายเซนกับเถรวาท ต่อด้วย บทที่ ๓ ว่าด้วย เซนกับการถ่ายทอดธรรมโดยไม่ผ่านคำพูดและตัวอักษร ซึ่งเป็นการแสดงที่ชนะถ่ายทอดธรรมในคัมภีร์ขึ้นสู่การถกเถียงและวิเคราะห์ของนิกายเซนกับเถรวาท และจบลงด้วยบทที่ ๔ ว่าด้วย เซนกับตรรกวิทยา โดยอธิบายรายละเอียดตรรกวิทยาแล้วเปรียบเทียบกับแนวคิดเซนกับตรรกวิทยา

๒. สรุปสาระประเด็นสำคัญของเนื้อหา

หนังสือเรื่อง “พุทธศาสนานิกายเซน : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” เล่มนี้ สมภาร พรมทา ทำการศึกษาเชิงวิเคราะห์ไว้อย่างน่าสนใจ โดยนำความรู้ฝ่ายเถรวาทมาช่วยในการวิเคราะห์ และเปรียบเทียบ เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาสาระของทุกๆ บท ซึ่งแบ่งออกเป็น ๔ ประเด็น ดังต่อไปนี้

สรุปสาระประเด็นสำคัญ บทนำ : ข้อพิจารณาทั่วไปเกี่ยวกับพุทธศาสนานิกายเซน

สมภาร พรมทา ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่แสดงผลของปัญหาที่พระพุทธศาสนาแยกเป็นสองนิกายคือ เถรวาท กับมหายาน ทั้ง ๒ นิกายนี้ มีการรักษาและการเผยแพร่คำสอนศาสนาที่มีแนวคิดต่างกัน กล่าวคือ ทศนะเถรวาทพยายามรักษาคำสอน ไม่ยกเลิก ไม่เพิ่มเติมบัญญัติขึ้นใหม่ โดยเฉพาะนิกายเถรวาทในประเทศไทยเป็นต้น มุ่งปลูกฝังศาสนิกให้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม รักสมณะ สันโดษ ส่วนทศนะมหายานนั้น ยึดถือว่าพระองค์ให้ยกเลิกคำสอนบางอย่าง จึงทำให้เพิ่มเติมบัญญัติที่เติมไปด้วยแนวคิด ทฤษฎี และการตีความคำสอนทั้งในเชิงปรัชญาและการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะมหายาน ในประเทศจีนเป็นต้น มุ่งปลูกฝังศาสนิกให้ขยันสร้าง ความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ จากพื้นฐานความคิดดังกล่าวข้างต้นนี้ ทำให้เกิดมหายานแบ่งเป็น ๒ ยุคหลักๆ คือ ยุคมหายานต้นกำเนิดในอินเดีย และยุคมหายานที่เผยแพร่เข้าไปในประเทศต่างๆ เช่น จีน เกาหลี ญี่ปุ่น และทิเบต เป็นต้น ซึ่งชาวพุทธจีนได้ให้กำเนิดมหายานเพิ่มอีก ๒ นิกายคือ นิกายสุขาวดี กับนิกายฌาน หรืออริยานะที่ออกสำเนียงญี่ปุ่นว่าเซน จากนั้นผู้เขียนนำเสนอประเด็นเนื้อหาเซนอย่างย่อๆ ๒ เรื่อง คือ โลกทัศน์ของเซน กับการแปรโลกทัศน์สู่ชีวิตจริงตามสูตรเว่ยหลาง พบว่า เซนนำ ‘ความว่าง’ ทำให้โลกทัศน์ของเซนที่มีอิทธิพลต่อแนวคิดอื่นๆ เช่น ไม่ยึดมั่นในคัมภีร์ ไม่ยึดมั่นในตัวบุคคลมีพุทธองค์เป็นต้น และแปรโลกทัศน์สู่ชีวิตจริง โดยนำเสนอแนวคิด ‘ความว่าง’ ในกรอบจริยศาสตร์ที่นำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต และประยุกต์ใช้ให้ว่างเปล่าจากความกังวล ทำให้มีจิตอิสระเสรีในการเล่นกีฬาของนักกีฬา การฟันดาบของชาโมโรเป็นต้น

สมภาร พรมทา วิพากษ์แนวคิดและหลักปฏิบัติที่มีวิถีปฏิบัติทำให้เกิด ‘ซาโตริ-ฉุกคิด หรือตระหนักรู้’ กับ นิพพาน กล่าวคือ ฝ่ายเซนเห็นว่าโลกไม่ใช่สิ่งอื่นนอกจากจิต มุ่งตรงสู่ความรู้แจ้งคือ ‘ซาโตริ’ ด้วยวิธีการปฏิบัติแบบจิตสู่อุจจิต การอธิบายวิถีปฏิบัติไม่มีแบบแผน แต่ใช้คำและตัวอักษรที่แตกต่างกัน อธิบายความถึงสิ่งสมบูรณ์สูงสุด เน้นปฏิบัติลัดตรงสู่อุจจิตแบบปัญญาวิมุตติ บรรลุฉัพพาลัน ให้เท่าทันความเป็นไปของชีวิตที่ไม่ใช่เรื่องยิ่งใหญ่ และไม่ต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งยวดเพื่อให้บรรลุ แต่ประสบการณ์ทางจิตที่เรียกว่า “ซาโตริ” ถ้าเกิดขึ้นกับใครก็เป็นเหตุให้เกิดความเปลี่ยนแปลง และเป็นอิสระอย่างแท้จริงของชีวิต ส่วนนิพพานเป็นแนวคิดเป้าหมายชีวิตที่ยิ่งใหญ่สูงสุด มีความยุ่งยากซับซ้อนต้องใช้ความพยายามอย่างยิ่งยวดต้องผ่านการบำเพ็ญ ไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ จนสามารถละอาสวกิเลส จึงจะบรรลุพระนิพพาน สำหรับนิกายเซนแล้วการบรรลุ ซาโตริ ได้ง่ายตายไม่ต้องมีพิธีรีตองอะไร เพียงแค่กวาดลานวัดก็บรรลุได้ง่ายๆ ไม่ใช่การละอาสวกิเลส ในตอนท้ายบทผู้เขียนวิเคราะห์แสดงทศนะ

ให้เห็นว่าพระศาสนาภายหลังก่อตั้ง ได้พัฒนาขึ้นเป็นสถาบัน และสร้างพิธีกรรมต่างๆ ขึ้นเพื่อค้ำจุนศาสนา ครั้นพุทธทาส ได้นำแนวคิดเซนจากวรรณกรรม “สูตรของเว่ยหล่าง” และ “คำสอนของฮวงโป” มีแนวคิด “ธรรมชาตินิยม-Naturalism” มุ่งความสมดุลชีวิต ไม่ใช่ความบริสุทธิ์ และไม่เน้นพิธีกรรมออกเผยแผร์เป็นคนแรกในไทย แนวคิดนี้ กระตุ้นชนชั้นระดับปัญญาชน ให้หันมาวิพากษ์วิจารณ์เถรวาทที่มีแต่พิธีกรรมทำให้สูญเสียสาระที่เป็นแก่นแท้คือ การดับทุกข์ มีแต่มรว. คึกฤทธิ์ ปราโมช เท่านั้นที่นำเสนอทางด้านลบของเซน แต่ในตอนบทสรุป ผู้เขียนแสดงจุดยืนว่าจะวิเคราะห์ตามหลักวิชาการที่ชัดเจน

สรุปสาระประเด็นสำคัญ บทที่ ๒ ว่าด้วย มนุษย์ โลก และจักรวาล

สมภาร พรหมทา วิเคราะห์ธรรมชาติของมนุษย์ที่เป็นองค์รวมของชั้น ๕ ตามทัศนะเถรวาท กับมหายาน และผู้เขียนวิเคราะห์คน ๔ จำพวก มี ๓ จำพวกในภาวะเข้าใจธรรมเร็วปานกลาง และช้า ในทัศนะพุทธเถรวาท ต่างจากพุทธนิกายเซนที่มี ๒ จำพวก คือภาวะปกติที่เป็นพุทธภาวะมีในทุกคนเสมอเหมือนกัน และภาวะผิดปกติบกพร่องทั้งภาวะทางกาย และจิต แล้วแสดงชี้ถึงทัศนะที่แตกต่างกันของพุทธเถรวาทกับเซนในเรื่องธรรมชาติของจิต ที่มีข้อถกเถียงว่า ‘จิตของคนโดยตัวมันเองบริสุทธิ์หรือไม่’ โดยที่ทัศนะเถรวาทว่าจิตมีความแตกต่างตามภูมิธรรม คือปุถุชน กับอริยะ ซึ่งปุถุชนต้องชำระจิตให้ปราศจากกิเลสแล้วเข้าสู่ภาวะอริยะ ส่วนทัศนะเซนว่าจิตเดิมบริสุทธิ์ไม่มีความแตกต่างระหว่างพุทธะกับสิ่งที่มีชีวิตอื่น เมื่อเข้าถึงความรู้อะไรก็จะเข้าถึงจิตเดิมแท้อีกครั้ง ต่อจากนั้น ผู้เขียน แสดงความสัมพันธ์มนุษย์ กับโลก จักรวาล ตามทัศนะเซนมองโลกว่า มนุษย์เป็นเพียงผู้อาศัยโลกเหมือนกับพืชและสัตว์ คนเราเกิดมาพร้อมธรรมชาติมีโกรธ เกลียดเป็นต้น ฝ่ายเถรวาทมองว่ามนุษย์ผูกพันกับกิเลส อกุศล เวียนว่ายตายเกิดในห่วงสังสารวัฏ

สรุปสาระประเด็นสำคัญ บทที่ ๓ ว่าด้วย เซนกับการถ่ายทอดธรรมโดยไม่ผ่านคำพูดและตัวอักษร

สมภาร พรหมทา วิเคราะห์เซนกับการถ่ายทอดธรรมโดยไม่ผ่านคำพูดและตัวหนังสือ และให้คำจำกัดความว่า เซนคือการถ่ายทอดพิเศษนอกคัมภีร์ ไม่พึ่งพาถ้อยคำและอักษร ที่มีมนต์ที่สนเรื่องความสุขหรือ การปฏิเสธตำรา ความเรียบง่าย และทำที่เชิงอุดมคติ หากแต่เป็นการชี้ตรงไปที่จิตของคนและสอนคนให้มองย้อนเข้าไปในธรรมชาติของตนเองแล้วเข้าถึงพุทธภาวะ แล้วแสดงทำที่ต่อตำราฝ่ายเถรวาท ในแง่ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม จากนั้นให้คำวิเคราะห์เซนไว้ ๒ ประเด็นคือ เซนพูดขัดแย้งตัวเอง และเซนไม่ได้พูดขัดแย้งตัวเอง สรุปว่า ภาษาคือเครื่องมือสำหรับสื่อสาร คัมภีร์หรือตำราต่างๆ ก็คือแผนที่สำหรับชี้บอกทางเดินไปสู่เป้าหมายบางอย่างเท่านั้น ตัวเป้าหมายกับภาษาเป็นคนละสิ่ง

สรุปสาระประเด็นสำคัญ บทที่ ๔ ว่าด้วย เซนกับตรรกวิทยา

สมภาร พรหมทา อภิปรายและวิเคราะห์ทำที่ของเซนสองเรื่องหลัก คือ เซนปฏิเสธตรรกวิทยา และไม่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของตรรกวิทยา ผู้เขียนจึงตั้งข้อสังเกตว่า อาจารย์ฝ่ายเซนมักจะกระตุ้นศิษย์ให้เกิดดวงตาเห็นธรรม ๒ อย่าง คือ กระตุ้นด้วยคำพูด (รวมถึงข้อเขียน) และกระตุ้นด้วยการกระทำ แล้วชี้แจงถึงตรรกวิทยาในฐานะกรอบความคิดที่ตายตัว และการใช้ภาษาเป็นกฎทางตรรกวิทยา สมภาร พรหมทา หยิบยกเอาปมปัญหาตรรกวิทยาในสายตาของเซน ในส่วนของตรรกวิทยากับพุทธศาสนา โดยอ้างว่า พุทธองค์ปฏิเสธตรรกวิทยาตามหลักกาลามสูตร ยังไม่ถูกต้อง แต่ทรงปฏิเสธความยึดมั่นในตรรกวิทยา ถึงกระนั้นเซนก็ปฏิเสธตรรกวิทยา ด้วยการแสดงข้อความให้ชัดแจ้งตัวเอง อ้างว่าการมีความรู้ต่างจากการรู้จัก

๓. ข้อวิจารณ์

ผู้วิจารณ์ได้ศึกษาข้อมูลในหนังสือ พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์นี้ ผู้วิจารณ์ขอเสนอข้อวิจารณ์สรุปเป็น ๒ ข้อ คือ ๑) การใช้ภาษาและเนื้อหา และ ๒) การปรับแนวคิดเพิ่มเติม ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑) การใช้ภาษาและเนื้อหา

สมภาร พรหมทา มีกลวิธีเขียนส่วนนำเรื่องแต่ละบท และใช้ภาษาเขียนดึงดูดความสนใจใคร่รู้ของผู้่านอยากติดตามไปจนจบเรื่องของแต่ละบท ทำให้ผู้อ่านได้รับสาระที่เป็นประโยชน์ ทรงคุณค่า และรสแห่งภาษาต่างๆ ฟันๆ ที่น่าประทับใจ ถึงจะมีศัพท์วิชาการบ้างถือว่าน้อยมาก มีการใช้ภาษาเพื่อเสนอความรู้ ข้อเท็จจริงที่เป็นหลักการ เช่น “ดูเหมือนว่าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ และทางมานุษยวิทยาตลอดจนสังคมวิทยาจะบอกเราว่า ความเปลี่ยนแปลงคลี่คลายและพัฒนาการจะเป็นธรรมชาติของศาสนา ศาสนาต่างๆ เกิดขึ้นในช่วงเวลาหนึ่งในอดีตในยุคก่อตั้ง ศาสนามักอยู่ในรูปของขบวนการปฏิบัติทางจิต มีสมาชิกจำนวนไม่มากนัก ต่อมาขบวนการดังกล่าวนี้จะค่อยๆ พัฒนาจากการเป็นขบวนการปฏิบัติทางจิต (หรือจะเรียกว่า ขบวนการแสวงหาความหลุดรอดทางจิตวิญญาณ) มาเป็นสถาบันทางสังคม และวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น” ผู้เขียนมีความฉลาดในการใช้โวหาร ด้วยถ้อยคำอย่างมีชั้นเชิงมุ่งให้ผู้อ่านเข้าใจ และให้รับรู้เรื่องราวที่เกิดจากจินตนาการในความรู้ ความคิด ประสบการณ์ ที่เป็นบรรยายโวหารพร้อม กับอุปมาโวหาร เช่น “ดั่งกรณีศาสนาคริสต์ที่แยกนิกายเป็นโรมันคาทอลิกกับโปรเตสแตนต์ มีนักสังคมวิทยาบางคนวิเคราะห์ว่านิกายโปรเตสแตนต์ซึ่งเป็นนิกายที่มีความคิดเสรีมากกว่าคาทอลิกได้กลายมาเป็นรากฐานสำคัญ ของการบุกเบิกสร้างชาติของคนตะวันตกที่เป็นนักบุกเบิกต่อสู้ เช่น อเมริกายุคแรกๆ ในขณะที่นิกายคาทอลิกซึ่งมีแนวโน้มสอนให้คนสมถะ สันโดษ ... แม้แต่ประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเองก็ตาม มีผู้ตั้งข้อสังเกตว่าประเทศที่นับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน เช่น จีน ญี่ปุ่น เกาหลี และไต้หวัน ผู้คนมักขยันขันแข็งสร้างความมั่งคั่งทางเศรษฐกิจ ประเทศเหล่านี้มักค้าขายเก่งและร่ำรวย ในขณะที่ประเทศที่นับถือพุทธศาสนาอย่างเถรวาท เช่น ไทย ลาว พม่า

ศรีลังกา เชมร จะไม่ให้ความสำคัญแก่การสร้างฐานะความมั่งคั่ง ผู้คนในประเทศเหล่านี้ มักนิยมประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพสมถะ สันโดษ ทำให้มีเวลาว่างสำหรับการละเล่น และใกล้ชิดศาสนา” เมื่อผู้เขียนวิเคราะห์สรุปแล้ว ประสงค์โต้แย้งก็มีรูปแบบของการใช้ภาษาในการเขียนอ้างอิงที่มาของข้อมูล เช่น “การไม่ยึดติดในตำราด้วยเหตุผลที่แสดงมานี้ ไม่ได้มีเฉพาะในนิยายเซนเท่านั้น พุทธศาสนาที่แท้ทุกนิกายก็สอนให้ละทิ้งความยึดมั่นในคัมภีร์ทั้งสิ้น ในฝ่ายเถรวาทยิ่งเห็นชัดเจน ในกาลามสูตรพระพุทธองค์ทรงตักเตือนเอาไว้ชัดเจนว่า อย่าเชื่อเพราะสิ่งนั้นมีอยู่ในคัมภีร์หรือตำรา”

การใช้ภาษาที่ดีนั้น ซึ่งผู้เขียนรู้จักการลำดับย่อหน้าตามความสำคัญ โดยกล่าวถึงเนื้อหาประเด็นหลักแล้วจึงกล่าวอธิบายประเด็นรองลงมา เข้าถึงการใช้อรรถาธิบายความคิดระหว่างย่อหน้า ในกรณีที่ต้องการไขความสำคัญในย่อหน้าที่ผ่านมา เพื่อให้เกิดความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันกับความคิดสำคัญที่จะแย้งในย่อหน้าที่กำลังจะเขียนขึ้นใหม่ เช่น “กาแล็กซีที่เราอยู่นี้ ก็หาได้เป็นอิสระไม่ มันยังต้องเปลี่ยนแปลงไปไปตามทิศทางที่กำหนดโดยกาแล็กซีอื่นๆ สรรพสิ่งในจักรวาลต่างอิงอาศัยและสัมพันธ์เนื่องถึงกัน

ขอให้พิจารณาข้อความต่อไปนี้

ในเรื่องของวิทยาศาสตร์ โดยทั่วไปอาจจะถือได้ว่าโลกเป็นระบบ (system) ที่อยู่นิ่งระบบหนึ่ง เราอาจจะเลือกกำหนดว่าต้นไม้และบ้านอยู่หนึ่ง สัตว์ รถยนต์ และเครื่องบินนั้นเคลื่อนที่...” เมื่อผู้เขียนเห็นโอกาสช่องทางที่จะเสริมข้อมูลในย่อหน้าที่ผ่านมาให้สมบูรณ์ จึงเขียนขึ้นย่อหน้าความน่าที่ที่เป็นคำถามซึ่งเป็นกลวิธีกระตุ้นความสนใจ และทำลายความคิดของผู้อ่านต่อประเด็นคำถามที่ผู้เขียนสร้างขึ้น เช่น “มีปัญหาคำถามว่า สมมติว่าในขณะนั้นมีคนอื่นคนหนึ่งมีคุณสมบัติด้านการเข้าใจธรรมเท่ากับท่านสุยเน้ง แต่มีคุณสมบัติด้านการเรียนรู้ดีกว่า ท่านสังฆปริณายกเลือกใคร ปัญหานี้ผู้เขียนเชื่อว่าคำตอบคือ ท่านต้องเลือกคนที่ว่านี้ ไม่เลือกท่านสุยเน้งแน่นอน” และผู้เขียนเมื่อพิจารณาเห็นในย่อหน้าที่กำลังอธิบายอยู่นั้น ค่อนข้างมีรายละเอียดมากและมีความสำคัญมาก จึงย่อหน้าสรุปเพื่อให้ผู้อ่านง่ายต่อการจับประเด็นของเรื่อง ให้เกิดความรู้สึกชื่นชอบ ประทับใจเนื้อหาที่เป็นหัวใจหลักของเรื่องในย่อหน้าข้างต้นว่า “สรุปความว่าศูนยภาพ คือแนวคิดที่เป็นแกนของโลกทัศน์แบบเซน แนวคิดอื่นๆ ล้วนขยายความหรือสัมพันธ์กับแกนที่ว่านี้ แนวคิดเรื่องความว่างนี้ ส่งผลให้เกิดวิถีปฏิบัติที่ถือได้ว่าเป็นเอกลักษณ์สำคัญหลายประการของเซน ที่เราจะพิจารณากันต่อไป”

๒) การปรับแนวคิดเพิ่มเติม

สมภาร พรหมทา เขียนเนื้อหาบางส่วนที่ต้องปรับแนวคิดเพิ่มเติม คือในบทที่ ๒ ‘กล่าวถึงขั้น ๕ สามารถรวมลงเป็นสองส่วนคือรูปขั้นและนามขั้น... พุทธศาสนาถือว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่จริงและมีอยู่อย่างเป็นอิสระต่อกัน คำว่าอิสระต่อกันหมายความว่า สิ่งที่เราเรียกว่าจิตในทัศนะของพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่อยู่ต่างหากจากร่างกายที่เป็นสสาร จิตไม่ใช่ปรากฏการณ์อันเกิด

จากการทำงานเชิงกลไกในระดับสูงของสสาร^๑ คำว่า อิสระต่อกัน ผู้เขียนอธิบายว่าจิตมีอยู่ต่างหากจากร่างกาย เป็นคำกล่าวที่ยังไม่ตรงตามคัมภีร์หรือภีธรรม เพราะรูปขันธ์และนามขันธ์มีความเกี่ยวเนื่องกัน ไม่เป็นอิสระจากกัน ดังนั้นผู้เขียนจึงควรปรับแนวคิดเพิ่มเติมว่า ร่างกายเกิดจากกัมมชรูป และร่างกายสื่อแสดงอาการออกเป็นจิตตชรูป^๒ มีอธิบายว่า กัมมชรูป เป็นรูปที่เกิดจากกรรม ซึ่งกรรมหมายถึงเจตนาเจตสิกนามขันธ์ที่เป็นเหตุให้เกิดรูปธรรมร่างกาย เจตนาขันธ์จึงเป็นนามธรรมเกี่ยวเนื่องกันรูปธรรม กรณีตัวอย่าง นางปัญญาปาปา ผู้มีจิตโกรธ ในอดีตชาติทำให้ร่างกายนำเกลียด ๕ แห่ง คือ มือ เท้า ปาก ตา จมูก บิดเบี้ยวผิดปกติ^๓ ส่วนจิตตชรูป เป็นรูปที่เกิดจากจิต หมายความว่าจิตแต่ละขณะที่เกิดขึ้น รูปธรรมเกิดขึ้นที่ เพราะร่างกายต้องมีจิตคอยหล่อเลี้ยง และมีจิตคอยบงการให้รูปธรรมแสดงอาการออกมาเช่น การหัวเราะ ร้องไห้ เป็นต้น ที่เรียกว่า จิตตชรูปร้องไห้ จิตตชรูปหัวเราะ จิตตชรูปนี้ ก็คือรูปขันธ์ที่มีจิตคอยเกี่ยวข้องบงการให้ร่างกายแสดงอาการออกมา ถ้าร่างกายเป็นอิสระจากจิต ร่างกายก็ไม่ต่างจากซากศพ

ประโยคที่ว่า ‘พวกแรก (อภิวัตถุญญ วิปจิตถุญญ เนยย) คือคนปกติ มีความสามารถที่จะคิดใช้เหตุผล ส่วนพวกหลัง (ปทปรม) เป็นพวกที่มีความบกพร่องทางร่างกาย’^๔ ต้องปรับแนวคิดเพิ่มเติม โดยการกล่าว พวกแรก คือคนปกติ พวกหลัง เป็นพวกที่มีความบกพร่องทางร่างกาย เป็นคำกล่าวที่ยังไม่ตรงตามคัมภีร์เนตติ^๕ สรุปว่าพวกแรกอธิบายหมายถึงบุคคลที่สามารถบรรลุธรรมได้ ส่วนพวกหลัง (ปทปรม) ก็คือปุถุชนอย่างพวกเราที่ไม่มีโอกาสบรรลุธรรมในชาติภพนี้ ที่รวมเอาคนฉลาดสุดๆ และโง่สุดๆ โดยทั่วไปเราคิดว่า พวกเราเป็นพวกเนยย ซึ่งผิดจากหลักคัมภีร์พุทธปรัชญาเถรวาท

ประโยคที่ว่า ‘...ข้อสงสัยที่ว่าพุทธศาสนามีท่าทีเช่นไรต่อตรรกวิทยาก็น่าจะตอบได้ว่าพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธการใช้ตรรกวิทยา’^๖ นี้ต้องปรับแนวคิดเพิ่มเติม เพราะเป็นคำกล่าวที่ยังไม่ตรงตามคัมภีร์วินัยมหาวรรคที่ว่า “อธิคโต โข มยาย ธมโม คมภีโร ทูทโส พุณฺโพนฺโธ สนฺโต ปณฺโฑ

^๑ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๑๐๓.

^๒ พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๓-๖**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ หก. ทิพยวิสุทธี, ๒๕๕๓, หน้า ๑๐๓.

^๓ สิริมงคลาจริย, **มงคลตถที่ปนี ปฐโม ภาโค**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙, ๑/๖๔/๖๔-๖๗.

^๔ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๒๖.

^๕ พระธรรมบาลเถระ, **เนตติอรรถกถา**, พระคันธสาราภิวังศ์ แปลและอธิบาย, (นครปฐม : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีไอเอ็นเตอร์, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒.

^๖ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖, หน้า ๑๐๓.

อตถกาวจร นิบุโณ ปณฺฑิตเวทนีโย.^๗ พระธรรม คือ อริยสัจ ๔ ที่เราได้บรรลุแล้วนี้แล ลึกซึ่งเห็นโดยยาก รูตามโดยยาก สงบ ประณีต **ไม่ใช่วิสัยแห่งวิตรรกศาสตร์** ละเอียด เฉพาะบัณฑิต (ที่ถึงข้อปฏิบัติได้โดยชอบ) เท่านั้นจึงจะรูแจ่มได้” ฉะนั้น พุทธองค์ปฏิเสธตรรกวิทยาแน่นอน ไม่สามารถเอาตรรกวิทยามาใช้ใคร่ครวญพิจารณาคำสอนของพระองค์

๔. สรุปและคำแนะนำ

ผู้วิจารณ์ขอแสดงความคิดเห็นประเด็นเนื้อหาในหนังสือ “พุทธศาสนานิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์” เขียนโดย สมภาร พรหมทานี้ ซึ่งผู้อ่านจะได้รับประโยชน์ ดังนี้

ด้านแนวคิด ผู้เขียนได้วางแนวคิดหลักๆ ในหนังสือเล่มนี้ ที่มีเนื้อหาแฝงด้วยหลักการวิชาปรัชญา การนำเสนอแยกเป็นบทๆ รวม ๔ บท แต่ละบทเรียงเนื้อหา ๑) แนวคิดว่าด้วยข้อพิจารณาทั่วไปเกี่ยวกับพุทธศาสนานิกายเซน ที่แสดงปัญหาพุทธศาสนาแตกแยกเป็นพุทธนิกายเซนกับเถรวาท ซึ่งผู้เขียนนำเสนอแนวคิดเผยแผ่ที่แตกต่างกัน **ว่าโดยนโยบาย** ฝ่ายเถรวาทมีนโยบายนำตนเองให้พ้นทุกข์แล้วจึงนำพาผู้อื่นให้พ้นทุกข์ตาม ส่วนฝ่ายเซนมีนโยบายหรือสัตว์ชนสัตว์ให้พ้นทุกข์ก่อนแล้วตนเองค่อยพ้นทุกข์ตาม **ว่าโดยแนวทางการปฏิบัติ** ฝ่ายเถรวาทเน้นปฏิบัติตามขั้นตอนตามหลักไตรสิกขา อริยมรรคมีองค์ ๘ ส่วนฝ่ายเซนเน้นการประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันแบบธรรมชาตินิยม ไม่มีขั้นตอนการปฏิบัติ ทุกกิจกรรมคือการปฏิบัติ เช่น การกวาดลานวัด เป็นต้น **ว่าโดยการบรรลุธรรม** ฝ่ายเถรวาทเน้นที่การหมดสิ้นอาสวะกิเลสบรรลุนิพพาน ส่วนฝ่ายเซนไม่เน้นการสิ้นกิเลส แต่เน้นการบรรลุฉับพลันที่เรียกว่า ซาโตริ ๒) แนวคิดว่าด้วย มนุษย์ โลก และจักรวาล โดยวางแนวคิดหลักปรัชญา ที่มีการถกเถียงกันมายาวนาน ผู้เขียนนำมาเป็นข้อโต้แย้งระหว่างมুমมองนิกายเซนกับเถรวาท **ว่าโดยธรรมชาติมนุษย์** ฝ่ายเถรวาทมีมুমมองแต่ร่างกายออกเป็นชั้น ๕ ทะลุออกจากความเป็นตัวตนที่เรียกว่า อนัตตา ฝ่ายเซนมีมুমมององค์รวมของชั้น ๕ สู่ความเป็นตัวตนที่กำลังเป็นอยู่ดำรงอยู่ **ว่าโดยมนุษย์กับโลก** ฝ่ายเถรวาทมีทัศนะมองมนุษย์ร่วมโลกเสมอกันทุกคนชั้นมีสิทธิในการบรรลุธรรมด้วยกัน ส่วนฝ่ายเซนมีทัศนะหนักในการเคารพสิทธิในดำรงชีวิตของพืชและสัตว์ที่อยู่ร่วมโลกไม่เน้นการบรรลุธรรม ๓) แนวคิดว่าด้วย เซนกับการถ่ายทอดธรรมโดยไม่ผ่านคำพูดและตัวอักษร ซึ่งเป็นการแสดงทัศนะถ่ายทอดธรรมในคัมภีร์ขึ้นสู่การถกเถียงและวิเคราะห์ของนิกายเซนกับเถรวาท ฝ่ายเถรวาทเน้นหนักเรื่องการเรียนปริยัติ นำทางสู่การปฏิบัติ เพื่อบรรลุปฏิบัติ ส่วนฝ่ายเซนไม่เน้นการศึกษา มีทัศนะเห็นคัมภีร์เป็นอุปสรรคในการบรรลุ เน้นการคิดการตรึกให้ตกผลึกความคิดด้วยตนเองที่เป็นปฏิบัติการจิตสู่จิต และ ๔) แนวคิดว่าด้วย เซนกับตรรกวิทยา โดยอธิบายรายละเอียดตรรกวิทยาแล้วเปรียบเทียบแนวคิดเซนกับตรรกวิทยา

^๗ วิ.มหา. ๔/๗/๗.

คำแนะนำ ผู้วิจารณ์ขอเสนอแนะด้วยความนับถือคือให้ผู้เขียนเข้าศึกษาหลักสูตรอภิธรรมอย่างจริงจัง ผู้เขียนจะสามารถมีแนวคิดพุทธศาสนาเป็นตัวของตัวเอง จากการวิเคราะห์ของผู้วิจารณ์เห็นว่า ผู้เขียนยึดแนวคิดตะวันตกและแนวคิดอินเดียรวบยอดเอาว่าเป็นแนวคิดพุทธเถรวาท เช่น เรื่องชั้น ๕ จิตเป็นอิสระจากกาย จากหนังสือหน้า ๑๙-๒๐ เรื่องคน ๔ จำพวก ที่ผู้เขียนยึดแนวคิดตามแนวทางของชาวพุทธไทย (ทั้งบรรพชิตและฆราวาส) ที่ถูกปลูกฝังมาแต่เด็ก คิดว่า คนระดับปทปรมะ คือคนโง่งเง่า ส่วนตนเองจัดเป็นประเภทเนยย ซึ่งผู้เขียนหาว่าไม่รู้ว่า พวกเรานี้แหละ ที่โง่งสุด ๆ ฉลาดสุด ๆ ถ้ายังไม่บรรลุนิพพานก็คือคนระดับปทปรมะ จากหนังสือหน้า ๒๖-๒๗ เรื่องนายเขียวปรึกษาพระฝ่ายเถรวาท บังเอิญว่าผู้เขียนจำเจกักับพระที่ยังไม่เข้าถึงหลักปริยัติ นำทางสู่การปฏิบัติ เพื่อให้เกิดปฏิเวธ กล่าวคือ เมื่อผู้เขียนยกตัวอย่างอยู่ในทำนองการใช้ความเพียรพยายาม ต้องอ้างว่าพระฝ่ายเถรวาทจะแนะนำหลักสัมมปธาน ๔ คือ พยายามสกัดกั้นละทิ้งความโกรธที่เกิดแล้ว ต่อมาพยายามไม่ให้ความโกรธใหม่เกิดขึ้น ต่อจากนั้นพยายามทำจิตเมตตาให้เกิดขึ้น สุดท้ายพยายามรักษาจิตเมตตาที่เกิดขึ้นและทำให้เมตตาเจริญมากยิ่งขึ้น ขึ้นไป จากหนังสือหน้า ๕๓ และเรื่องกาลามสูตร ผู้เขียนยังไม่ทราบพื้นเพของชาวกาลามะว่าพวกเขาเป็นชนชั้นปัญญาชน และเป็นเมืองผ่านของเหล่านักคิดลัทธิศาสนาต่างๆ สูตรนี้จึงเหมาะกับพวกเขา เรามักอ้างสูตรนี้พร่ำเพรื่อ โดยเฉพาะเราชาวไทยพุทธผู้มีเชื้อชาวพุทธในสามเณคร้ว ไม่ใส่ใจศึกษาธรรมอย่างจริงจังชอบอ้างสูตรนี้ประจำ ผู้มีศรัทธาจะศึกษาพระธรรมพอได้ฟังคำนี้ก็เลิกศึกษาเพราะคิดว่าไตรปิฎกคือตำราเราไม่ต้องเรียนไม่ต้องอ่านก็ได้ ผู้ยังไม่มีศรัทธาก็ไม่คิดจะเรียน ส่วนผู้มีปัญญาเอาสูตรนี้มาใช้ได้แย่งเพื่อใช้เป็นข้ออ้างเมื่อตนจมนมต่อหลักฐานอ้างอิงเอาตัวรอด (ไม่ยอมแพ้วว่าตนไม่รู้) การใช้สูตรนี้ต้องระมัดระวัง หน้า ๑๑๒-๑๑๓ สุดท้ายเรื่องคำสอนพุทธศาสนาพ้นจากหลักตรรกวิทยา และหลักตรรกวิทยาไม่สามารถนำมาใช้เพื่อบรรลุธรรมพ้นจากทุกข์ หน้า ๑๑๓

อย่างไรก็ตาม หนังสือเล่มนี้โดยภาพรวมทำให้ผู้อ่านเข้าใจพุทธศาสนานิกายเซนได้ชัดเจนมากขึ้นไม่ใช่เพียงการนำมาล้อเล่น และหนังสือเล่มนี้ได้สร้างแนวคิดบรรทัดฐานให้ผู้อ่านได้นำไปใช้คิดศึกษาวิเคราะห์ อีกทั้งผู้เขียนมุ่งมั่นที่จะให้หนังสือนี้เป็นหนังสือวิชาการ จึงเป็นการพัฒนาแนวคิดให้ผู้อ่านได้เห็นมุมมองอีกมิติหนึ่ง แม้ว่าเราเป็นฝ่ายเถรวาทเมื่ออ่านแล้วก็สามารถเปิดใจรับรู้เซนได้อย่างไม่เคลือบแคลงอีกต่อไป

บรรณานุกรม

พระธรรมบาลเถระ, **เนตติอรรถกถา**, พระคัมภีร์สาราถวิวงศ์ แปลและอธิบาย, นครปฐม : ห้าง
หุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอเซ็นเตอร์, ๒๕๕๑.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. **ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ ๑-๓-๖**. พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์ หจก. ทิพย์วิสุทธิ. ๒๕๕๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

สมภาร พรหมทา, **พุทธศาสนิกายเซน การศึกษาเชิงวิเคราะห์**, พิมพ์ครั้งที่ ๓,
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

สิริมงคลาจริย, **มงคลตถทีปนี ปฐม ภาค**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย,
๒๕๒๙.

